

Вплив інтеграційних процесів на розвиток льонопереробної галузі

In article the characteristic of a condition of branches of processing of flax is given and influence of integration processes of development of the enterprises of flax is outlined.

Вступ. На сучасному етапі розвитку держави серйозне занепокоєння викликає стан льонопереробної галузі. Адже для України льонарство є традиційною галуззю, а льон — культура, яка ідеально пристосована до природно-економічних умов Полісся та західних регіонів країни. Водночас льон — не лише традиційна технічна культура населення держави, це єдине в Європі відновлювальне джерело целюлозної текстильної сировини.

За умов сьогодення для підприємств цієї галузі важливого значення набувають питання впровадження на підприємствах льонопереробної галузі інтеграційних процесів.

Постановка проблеми. Сучасний кризовий стан льонарства та заводів первинної переробки льону зумовлений цілою низкою соціально-економічних чинників, які призводять до падіння рентабельності та збитковості багатьох підприємств галузі. Аналізуючи причини економічних та соціальних труднощів льонопереробних підприємств, слід зазначити, що проблеми полягають не у відсутності впровадження інтеграційних процесів, а у відсутності можливості адаптації та пристосування до нових умов жорсткої конкуренції. Економічна ситуація в галузі змушує виробників продукції з льону-довгунця спрямовувати всі кошти на розв'язання сьогочасних проблем. Для поліпшення ситуації, що склалася в галузі, необхідним є впровадження інтеграційних процесів, при цьому приділивши особливу увагу підвищенню ефективності промислового виробництва продукції з льону й збереженню існуючого потенціалу та розвитку.

Розв'язання проблеми стабілізації і відродження льонопереробної галузі України та її подальший інтеграційний розвиток за умов ринкових відносин можливий, якщо економічна політика з переозброєння галузі враховуватиме низку найважливіших чинників, а саме: силу й активність конкурентної боротьби на ринку льоновмісних товарів, потенціал маркетингу, ефективність інноваційних ресурсозберігаючих технологій і, головне, впровадження новітнього високопродуктивного устаткування з високим рівнем автоматизації та механізації виробничих процесів [1].

Основна частина. З огляду на багатовікову історію вітчизняного льонопереробництва, історичний досвід еволюції льонарства, як галузі сільського господарства, стан льонопереробної галузі є найгірший за останні сто років.

Детальніше аналізуючи розвиток галузі, можна припустити, що такий занепад льонарства в Україні є тимчасовим, враховуючи, що світовий ринок в останні роки все більше звертає увагу на нетрадиційне використання льону в автомобільній, фармацевтичній, військовій та медичних галузях промисловості.

Це, насамперед, пов'язано з тим, що лляне волокно має унікальні споживчі та медико-гігієнічні властивості й тому в багатьох випадках під час розв'язання технічних проблем не може бути замінено на будь-яке природне, ані хімічне волокно.

У складі колишнього Радянського Союзу Україна була одним з найбільших світових виробників та експортерів льоноволокна й продукції льонопереробки. На початку 90-х років ХХ століття в країні були впроваджені й застосовували інтенсивні технології вирощування льону-довгунця на площі понад 100 тис. га. Загалом середньорічна площа посівів льону в 1987 р. становила 162,7 тис. га; врожайність волокна — 9,5 ц, насіння — 2,9 ц з одного гектара, а валовий збір волокна та насіння — відповідно 106,5 і 46,5 тис. т.

Розвитку набула переробна та текстильна промисловість, що працюють на льоноволоконі. Були побудовані великі льонокомбінати в Житомирі та Рівному. На льоні працювали Кіровоградська фабрика кручених виробів, Одеська фабрика технічних тканин, Харківський канатний завод та багато інших підприємств.

В Україні тоді налічувалося 37 льонозаводів, два льонокомбінати, які було об'єднано в п'ять льонооб'єднань за регіональним (обласним) принципом, що, в свою чергу, входили до складу Льонокооплепрому України. Останній відповідав не лише за виробництво волокна, а також і за забезпечення кадрами: висококваліфікованими фахівцями, механізаторами, дослідниками, професійними робітниками [2].

Ця структура широко впроваджувала новітні вітчизняні наукові розробки кількох науково-дослідних інститутів, лабораторій та підприємств, що вирішували широкий спектр завдань з науково-технічного забезпечення галузі — від технологій виробництва й переробки льону, створення нових сортів, засобів механізації, розроблення прогнозів до практичного освоєння наукових досягнень.

Усе це відбувалося завдяки сприянню держави, політику якої в той час було спрямовано на створення великих агропромислових об'єднань, що тоді вважалися новою формою співпраці заводів з льоносіючими господарствами. Держава забезпечувала ці галузеві об'єднання новітнім високопродуктивним устаткуванням, впроваджувала комплексні системи управління якістю продукції, провадила механізацію й автоматизацію важких процесів та операцій.

Проте головними завданнями підприємств у той період було виконання завдань державного плану за всіма його показниками, розвиток і удосконалення виробництва з метою повного задоволення потреб народного господарства та населення у відповідних видах продукції.

Жодним чином не згадувалася економічна ефективність, мовилось лише про максимальне використання основних засобів виробництва, повну завантаженість устаткування, зростання продуктивності праці, прибутку та рентабельності. Хоча під останніми розумілося дещо інше, ніж було прийнято в західній економічній літературі.

Льонопереробні підприємства працювали досить ефективно, оскільки забезпечувалися не тільки гарантованим збутом (кожне підприємство мало виготовити чітко визначену кількість сировини), а й сільськогосподарською сировиною, яку поставляли колгоспи у необхідній кількості згідно вказівок згори.

При цьому (до 1991 р.) здійснювалось постійне державне дотування сільгоспідприємств до 40—45 % виробничих витрат, а також існувала система доплат за реалізацію трести у відповідні календарні строки.

В 1991—1995 рр. у льонопереробці України всі підприємства галузі змінили форму власності з державної на акціонерну та були перереєстровані як ВАТ та ТОВ. Проте зв'язки із постачальниками трести у новостворених підприємств не відрізнялися від попереднього періоду, за винятком того, що головною метою діяльності підприємств стає отримання прибутку. Саме у той час в галузі стрімко накопичуються проблеми збутової продукції, несвоєчасних платежів та бартеризації між усіма учасниками виробничого ланцюга. Кожне з переробних підприємств намагалося закупити сировину найдешевше, і у такий спосіб знизили собівартість продукції. А оскільки, у більшості випадків вони були маленькими монополістами трести на регіональному рівні, то мали можливість впливати на закупівельні ціни на сировину.

Як наслідок, в 1995 р. відбувся обвал льонопромисловості. Льон, який до цього був найприбутковішою культурою українського Полісся й Прикарпаття для більшості аграрних господарств стає збитковим. Великих втрат галузь зазнала також в 1995—2001 рр., коли льонопереробний комплекс перебував у складній соціально-економічній ситуації, для якої характерні нестійкість виробничо-господарських зв'язків, велика вартість кредитних ресурсів і дотації з боку державного й обласних бюджетів. Створилося замкнуте коло неплатежів. У гіршому стані в ланцюжку «поле—споживач» опинилися сільськогосподарські підприємства, які остаточно втратили інтерес до вирощування льону [3].

В той період багато льонопереробних підприємств збанкрутували внаслідок використання позикових кредитних ресурсів під високі відсотки. Рентабельність виробництва льону почала знижуватися і, як наслідок, — недозавантаження потужностей через відсутність достатньої кількості сировини, сезонність роботи та труднощі збутово льоноволокна в Україні.

Відсутність нормальної ціни у разі закупівлі трести, труднощі розрахунків між сільгоспвиробниками та переробниками призвели до того, що площі посіву льону-довгунця до 2001 р. зменшилися до 20 тис. га, врожайність волокна — до 2 ц з одного гектара, а у лляних сівозмінах створився негативний баланс живильних речовин.

Реформування розколгоспів у КСП та розпакування землі призвело до зменшення площі, яка належала окремим суб'єктам господарювання на селі. Зміна форми власності сільськогосподарських підприємств негативно позначилася на основних фондах. У несприятливий прийшла значна частина спеціалізованої техніки для збирання льону. За період 1993—2002 рр. в Україні не закуплено жодного спеціалізованого льонозбирального комбайна, спрацювання яких до 2005 р. зросло до 85—95 %.

Через брак хімічних засобів захисту, без яких неможливе вирощування льону; відсутність у новостворених аграрних підприємств величезних обігових коштів, різко погіршилась якість трести й одержуваного з неї льоноволокна. Виробництво насіння льону скоротилося до рівня, що нижчий внутрішніх потреб України. Насінневий фонд льону був практично втрачений.

Тільки підприємства, які змогли зорієнтуватися та стали виходити зі своєю сировиною на зовнішні ринки, провадили агресивну політику створення нових каналів збуто, змогли зберегти власну виробничу базу.

За період 2000—2005 рр. щорічний обсяг виробництва волокна льонозаводами становив менше 5 тис. т. Відсутність сировини й оборотних коштів наблизило майже всі підприємства первинної переробки льону до межі економічної стійкості, за якою розпочався неконтрольований процес їхнього розпаду й самоліквідації.

Кризова ситуація на підприємствах, що займалися переробкою льоноволокна, в свою чергу, викликала кризу текстильної промисловості, яка переробляла довге волокно. Як наслідок, порівняно з початком 90-х років обсяги виробництва лляних тканин становили лише 6% від обсягів 1990 р. На одного жителя України в 2007 р. вироблено лише 1,5 м² тканин, тоді як в 1990 р. випускалося 24 м².

Загалом виробництво продукції цими підприємствами скоротилося в 7—10 раз, її частка в структурі промислової продукції зменшилася з 10 до 1,1%. З 245 підприємств більше 15% збанкрутували, ще 30% до 2005 р. простоювали, а виробничі потужності решти використовують лише частково.

У текстильній та переробних галузях втрачено понад 300 тис. робочих місць. Імпорт лляних тканин та виробів з льону (сорочок, костюмів, рушників, постільної білизни) перевищує вітчизняне виробництво в 3 рази, а експорт загалом — майже в 10 раз, причому шовкових тканин в 47 раз, бавовняних — в 26, вовняних — в 7, лляних — в 5 раз.

В 2003—2007 рр. спостерігається відносна стабілізація українського льонопереробного комплексу. Посівні площі льону зростають і сягають 25—30 тис. га, річні обсяги виробництва льоноволокна становлять 15—18 тис. т.

Нині заводи льонопереробної галузі почали об'єднуватися, або були куплені приватними компаніями (ВАТ «Житомирльон», ТОВ «Пеллі-ЛТД»). До таких об'єднань, як правило, входять декілька заводів з первинної переробки льону, канатні заводи, збутові організації чи торговельні товариства тощо.

Проте, незважаючи на це, в галузі залишаються нерозв'язаними безліч проблем: невідповідність вирощування льону і через це незначна площа посівів льону-довгунця та практично повна відсутність посівів льону-кудряшу (відсоток використання наявних площ, пристосованих для льону, вирощування не перевищує 20%); труднощі щодо гарантування отримання сировини для льонопереробних підприємств; мала кількість вітчизняного високопродуктивного районованого насіння за високої вартості імпортного; невисока врожайність соломи; низька якість сировини, дають змогу одержувати незначну кількість тіпаного льону; застаріле устаткування на льонопереробних підприємствах; відсутність національних технологій з подальшої глибокої переробки льоносировини (зокрема, катонізації льоноволокна); дуже малий обсяг інвестицій як в аграрному, так і в промисловому секторі льонової виробництва; малоефективні технології управління; відсутність цілісної моделі стратегічного розвитку підприємств галузі [4].

Загалом сучасний кризовий стан галузі викликано такими причинами:

- ◆ Розпадом економічних, виробничих і технологічних зв'язків між окремими галузями й підприємствами галузі, який виник під час зміни форми власності аграрних та переробних підприємств
 - ◆ Різким скороченням сировинної бази, внаслідок переходу економіки від твердого планування до ринкових умов, що призвело до кризового рівня зниження обсягів виробництва продукції з льону і, як наслідок, до зменшення виготовлення текстильної продукції і втрати значної частини внутрішніх та зовнішніх ринків текстилю
 - ◆ Особливістю сировини для льонопереробної галузі — льоносолами або льонопрести як кінцевої продукції сільськогосподарського, яку не можна вільно реалізовувати іншим покупцям, окрім підприємств первинної переробки льону, внаслідок значних транспортних витрат
 - ◆ Вкрай високим диспаритетом цін, що сформований за умов нерегульованої ринкової економіки переробними підприємствами, які є монополістами на регіональному ринку льонопродукції, (особливо вирізняється різниця між вартістю матеріально-технічних ресурсів і вартістю льоносировини)
 - ◆ Льон, як аграрна культура, вимагає складної технології вирощування. Скорочення й нераціональне застосування мінеральних добрив, засобів захисту рослин і інших складових урожайності, за умов недостатнього фінансування, призводить до зниження кількості трести, що отримана з одного гектара посівів
 - ◆ Неєфективністю вирощування льону на продаж, оскільки трудомісткість (витрати праці на виробництво одного центнера льоноволокна) в 7-8 раз вище витрат на виробництво одного центнера зерна
 - ◆ Відсутність в Україні виробництва спеціалізованих машин, що необхідні для виконання збиральних і післязбиральних операцій (льонокомбайнів, льоновоорухосушарок тощо), устаткування для первинної обробки льону, а також високі ввізні мита на дану продукцію
 - ◆ Низька ефективність переробних підприємств, що дає змогу одержувати тільки 25—30% тіпаного льону від загальної маси виробленого льоноволокна
- Вважаємо, що з метою впровадження на підприємствах льонопереробної галузі інтеграційних процесів, насамперед, необхідно визначити головні чинники, що впливають на інтеграційний розвиток льонопереробних підприємств (див. схему).

При цьому можна визначити переваги інтеграції підприємств льонарства для їх подальшого розвитку:

- ⇒ Підвищення відповідальності кожного підприємства — члена інтеграційної організації — за свою ділянку роботи сприяє функціонуванню об'єднання, як єдиного злагодженого механізму
- ⇒ Можливість отримання для переробних підприємств необхідних сировинних та трудових ресурсів в необхідній кількості, для сільськогосподарських — гарантованого ринку збуту
- ⇒ Можливість залучення фінансових ресурсів у вирощування льону та у переробку (завдяки об'єднанню спільних фінансових можливостей підприємств об'єднання, залученню інвестицій через спільну участь в інвестиційних програмах; участі у конкурсах проектів, що фінансуються за рахунок грантів; об'єднання спільних фінансових можливостей для забезпечення гарантії на отримання кредитних ресурсів)
- ⇒ Забезпечення доступу і обміну інформацією щодо різних аспектів діяльності підприємств льонарства
- ⇒ Можливість зниження собівартості сировини та вартості готової продукції підприємств льонарської галузі
- ⇒ Доступ до маркетингових, юридичних, консультативних послуг

ВИСНОВКИ

Виходячи із викладеного вище, можна дійти важливих висновків про впровадження на підприємствах льонопереробки інтеграційних процесів.

Один з висновків полягає в тому, що інтеграційні процеси мають будуватися в крайньому разі на двох рівнях. З одного боку, важливе значення мають інтеграційні процеси на мікрорівні, що зумовлює встановлення прямих економічних зв'язків між господарськими суб'єктами на регіональному рівні, розвиток інтеграційних процесів між підприємствами сільськогосподарського та промислового призначення, які в комплексі забезпечують повний цикл виробництва для льонопереробної галузі. Проте цього явно не досить для ефективного економічного інтеграції. Такий процес є необхідним і на макроекономічному рівні.

На думку автора статті, макроекономічна інтеграція має забезпечити узгодження на міждержавному рівні мети соціально-економічного розвитку льонопереробної галузі країни, як в кількісній, так і в якісній формі. Має формуватися узгоджена структурна, науково-технічна, інвестиційна, соціальна і зовнішньоекономічна стратегія розвитку галузі, що забезпечить найповнішу реалізацію поставлених завдань інтеграційного об'єднання. Між двома рівнями інтеграційного процесу необхідно забезпечити цілковиту єдність. Не варто думати, що вона може автоматично досягатися функціонуванням ринкового механізму. Ефективність інтеграційних процесів може бути забезпечена лише за умови радикального підвищення регулюючої ролі держави на національному рівні та на рівні міждержавних інституцій.

За допомогою державних і міждержавних інституцій можуть бути визначені та узгоджені народногосподарські інтереси країни і випливаюча з них мета інтеграційного розвитку льонопереробної галузі, відпрацьовані й узгоджені основні напрямки інтеграційної політики. Водночас на базі розробленої моделі стратегії інтеграційного розвитку міждержавні інститути повинні формувати інтеграційні механізми та напрямки, що забезпечують інтенсифікацію вибраної стратегії інтеграційного розвитку на мікрорівні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Виробництво льоноволокна та його використання / І.П. Карпець, А.Ф. Скорченко, Л.А. Чурсіна, З.Л. Литвин, В.І. Семченко, Н.М. Зашепкіна. — К.: Нора-Прінт, 2002. — 128 с.
2. Апатова Н.В. Информационное моделирование в экономике/ Экономика и управление, №1, 2003г., с.13—18.
3. Голобородько П.А. Льонарство на шляху відродження // Пропозиція. — 2001. — №4. — С. 74—77.
4. Макаренко П.М. Причины аграрной кризис и недооценка роли держави в умовах ринкових перетворень. // «Економіка АПК», №4, 2002, с.22—29.

Одержано 29.10.2007